

აპოლონ თაბუაშვილი

ქართლ-კახეთის სამეფოს თავდაცვითი ღონისძიებები ირანის აგრესიის მოსაგერიებლად 1795 წლის ივნის-აგვისტოში

1795 წლის აპრილ-მაისში ირანის ჩრდილოეთით, ქალაქ არდებილში, ალა-მაჰმად ხანმა დაიწყო ჯარების შეკრება, რომლის მიზანი ქართლ-კახეთის სამეფოს დამორჩილება იყო. მან თავი მოუყარა 70 000 კაციან არმიას.

ირანიდან მომდინარე საფრთხის შესახებ ქართლ-კახეთის სამეფო კარისათვის 1791 წლიდანვე იყო ცნობილი. ქართლ-კახეთის სამეფოს საგარეო დაზვერვა რომ საკმაოდ გამართულად მუშაობდა და მოწინააღმდეგის შესახებ ყველა ინფორმაციას ფლობდა, კარგად ჩანს რუსეთში გაგზავნილი წერილებიდან. სამეფო კარი დაწვრილებით ატყობინებდა ირანელთა ყველა გადაჯგუფების შესახებ საიმპერატორო კარსა თუ კავკასიის ხაზის გენერალ გულოვიჩს.¹ 1795 წლის ივლისში კი გარსევან ჭავჭავაძემ გრაფ ა. ბუზბოროდკოს უკვე ულტიმატუმის ფორმით მიმართა: „სპარსეთის ახლანდელი ბრძანებელი, ალა-მაჰმად ხანი, მიისწრაფვის შაჰად იქნეს ცნობილი და საქართველოზე თავდასასხმელად ემზადება. ჩემი თანამდებობისამებრ მე უმდაბლესად გთხოვთ გვაუწყოთ: ინებებს თუ არა რუსეთის უმაღლესი კარი ტრაქტატით გათვალისწინებული დახმარებისა და მფარველობის აღმოჩენას. ვთხოვთ თქვენს ბრწყინვალეებას ამ ჩემს წარდგინებაზე სწრაფად მომცეთ პასუხი. ჩვენ ახლა უკიდურესად გვჭირდება ამის ცოდნა“.² ერთი სიტყვით, ქართლ-კახეთის დიპლომატიამ, რუსეთის სამეფო კარს დროულად მიაწვდინა ხმა მოსალოდნელი საფრთხის შესახებ. ამ წერილებიდან კარგად ჩანს, რომ ირანელთა ლაშქრობის საფრთხე ქართლ-კახეთის სამეფოს მესვეურებს სრული სიცხადით ჰქონდათ წარმოდგენილი და საკმაოდ დროც გააჩნდათ შესაბამისი მზადებისათვის.

---

¹ იხ. Грамоты и другие исторические документы. Относящиеся до Грузии. томъ II. выпускъ II. Подъ редакціей А. А. Цагарели. СПб. 1902.

² Грамоты и другие исторические документы. Относящиеся до Грузии. томъ II. выпускъ II. Подъ редакціей А. А. Цагарели, გვ. 272.

მაშინ, რატომ მოხდა ისე, რომ ერეკლე II ძალზედ მცირე ძალებით და, ფაქტობრივად, მოუმზადებელი აღმოჩნდა ირანის შაჰის პირისპირ. ერეკლე II-ის მოუმზადებლობაზე მიგვანიშნებენ, სხვადასხვა ისტორიული წყაროები: ვახტანგ ბატონიშვილი გადმოგვცემს, რომ როდესაც აღა-მაჰმად ხანი თბილისიდან 7 ვერსით დაშორებულ სოღანლულში დადგა, „იყო ფრიად მწუხარე მეფე ირაკლი დიდად სიმცირისათვის სპათასა“;³ ბაგრატ ბატონიშვილის ცნობით, „მეფე არ მომდინარე მოსვლისა მისისა (აღა-მაჰმად ხანისა – ა.თ.), რომელიცა იყო მას ჟამსა უთადარიკოთ...“;⁴ თეიმურაზ ბატონიშვილი კი მოგვითხრობს, რომ „მაშინ მეფესა ირაკლის არა აქენდა სრული განმზადებულებად მტერთა მიმართ იმედუელსა მეზობელთა თ[კი]სთა (რუსეთის – ა.თ.) მოშველებისა“.⁵

კრწანისის ბრძოლის წინ ერეკლე II-ის მოუმზადებლობას აღნიშნულ საკითხის მკვლევრები სხვადასხვა მიზეზით ხსნიან. ივ. შაიშმელაშვილი, ეყრდნობა რა არტემ არარატელის, ბუტკოვის და ალ. ჯამბაკურ ორბელიანის ცნობებს, აღნიშნავს, რომ ბატონიშვილთა და დიდ თავადთა გულგრილობამ გამოიწვია ქვეყნის დამარცხება.⁶ იასე ცინცაძემ, თუმცა, წყაროთა კრიტიკის ფონზე, სამართლიანად უარყო ბატონიშვილთა და დიდ მოხელეთა დალატის ფაქტები, მაგრამ კრწანისის ომში დამარცხება ქართლ-კახეთის სამეფოს სოციალ-ეკონომიკური და მმართველობის ჩამორჩენილი ფორმებიდან გამომდინარე კანონზომიერად ჩათვალა.⁷ იმავე აზრს ავითარებს სარგის კაკაბაძე თავის ნაშრომში „კრწანისის ომი“.⁸ საერთოდ კი, საბჭოთა ისტორიოგრაფია დამარცხების მიზეზთა ძიებაში არ ითვალისწინებს კონკრეტულ გარემოებებს და უმეტესად აქცენტს აკეთებს იმ ზოგად დებულებაზე, რაც ქართლ-კახეთის მმართველობის სისტემის უვარგისობას, ქვეყნის ჩამორჩენილობას გულისხმობს და კრწანისის ტრაგედიასაც ამ კუთხით აფასებს. ყოველივე ეს კი პირდაპირ უკავშირდება რუსეთის იმპერიის საქართველოში გაბატონების ღე-

³ ვახტანგ ბატონიშვილი. ისტორიებრი აღწერა ღირსთა ხსომისა შემთხვეულებათა საქართველოსა შ-ა აღწერთა ზნეობათა და ჩვეულებათა მსახლობელთა მის ქვეყნისა, თხზული საქართველოს მეფის ირაკლის ძის ვახტანგის მიერ. ტფ. 1914, გვ. 34.

⁴ ბაგრატ ბატონიშვილი. ახალი მოთხრობა. გამოსცა თამარ ღომოურმა. თბ. 1941, გვ. 65.

⁵ თეიმურაზ ბაგრატიონი. დავით ბაგრატიონის ისტორია. თბ. 1972, გვ. 32.

⁶ ივ. შაიშმელაშვილი. კრწანისის ომი. თბ. 1965 გვ. 29-47.

⁷ ი. ცინცაძე. აღა-მაჰმად ხანის თავდასხმა საქართველოზე. თბ. 1969.

⁸ ს. კაკაბაძე. კრწანისის ომი. თბ. 1991, გვ. 158-160.

გიტიმურობის მტკიცებას. მაგ. ივ. შაიშმელაშვილი გადმოგვცემს, რომ კრწანისის ბრძოლის შემდეგ „ქართველი ხალხი რუსეთთან მეგობრობის საიმედო საფარმა იხსნა დეგრადაციისა და განადგურების საშიშროებისაგან“.⁹ „საქართველოს ისტორიის ნარკვევებში“ კი აღნიშნულია, რომ „კრწანისის ტრაგედიის ერთ დიდი მიზეზი ქართლ-კახეთის ფეოდალური სახელმწიფოს შინაგანი დაუძღურება, მისი ცენტრალური ხელისუფლების სისუსტე იყო“.¹⁰

საბოლოოდ მიღებულია მოსაზრება, რომ არდებილში სპარსელთა ჯარების შეკრების გაცხადების შემდეგ ქართლ-კახეთის სამეფოშიც დაწყებული შესაბამისი მზადება, მაგრამ სამხედრო ძალები ცუდი ორგანიზებით იკრიბებოდნენ და აგვისტოს ბოლოსათვის მოხერხდა მხოლოდ იმერეთის სამეფოს 2 ათასი და 2-3 ათასი ქართლ-კახეთის მოლაშქრის შეგროვება. ამის მიზეზად სახელდება ქვეყნის შინაგანი დაუძღურება და ცენტრალური ხელისუფლების სისუსტე, რის გამოც ერეკლე II მტერს მოუმზადებელი დაუხვდა.¹¹

მიუხედავად აღნიშნული მოსაზრებისა, რომელიც დამკვიდრებულია ქართულ ისტორიოგრაფიაში, საკითხისადმი ჩაღრმავება სურათს სხვაგვარად წარმოაჩენს.

ამ მხრივ საინტერესოა ალ. ცაგარელის მიერ გამოქვეყნებული 1795 წლის ერთ-ერთი დოკუმენტი. დოკუმენტს ზუსტი თარიღი არ აქვს, თუმცა ეჭვგარეშეა, რომ ის იენის-ივლისის მდგომარეობას გამოხატავს, რადგან აღნიშნულია, რომ ამ დროს ალა-მაჰმად ხანი არდებილში იდგა ჯარებით და საქართველოსაკენ აპირებდა ლაშქრობას. დოკუმენტი წარმოადგენს გარსევან ჭავჭავაძის მოხსენებას რუსეთის საგარეო საქმეთა კოლეგიისადმი, სადაც ქართველი თავადი აღნიშნავს: „...მეფესა ჩემსა აქვს უძლიერესი მფარველი ახლანდელის დროთმჩემებელისაგან, რომლისაგანაც ითხოვს ყ-დ მოწყალე ბითს შეწევნას, რათა მიეცეს შეწევნა 6 ანუ ხუთის პოლკის რეგულის ქვეითის ჯარისა, და უწინ ჯარის გასტუმრებისა საჭირო არის, რომ გაისტუმროთ პრავიანტმაისტერი მოსამზადებლად პურისა, და მეფე თავისის მხრიდამ მისცემს ჭეშმარიტს ბრძანებას, რათა გასასყიდი პური იყოს ზომიერ ფასით რაოდენ შეიძლება, თუმცა თანამდებობა აქვს მეფესაც და ერსა რათა სრულ

⁹ ივ. შაიშმელაშვილი. კრწანისის ომი, გვ. 125.

¹⁰ მ. დუმბაძე, ზ. ცქიტიშვილი. საქართველო-ირანის ურთიერთობის გამწვავება. ირანელთა შემოსევა 1795 წ. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. IV. თბ. 1973, გვ. 766.

¹¹ მ. დუმბაძე, ზ. ცქიტიშვილი. საქართველო-ირანის ურთიერთობის გამწვავება. ირანელთა შემოსევა 1795 წ., გვ. 758-760.

ჰყონ რუსეთის ჯარი სურსათით, მაგრამ რადგან ჰყავს ახლანდელს ღროება-ში შეყრილი სხვა და სხვა ხალხი ჯარათ, რომლისაც თანამდევ არის მიცემად მათდა ყოვლისავე ჯამაგირისა, და ამ მიზეზით არღარ შემძლებელ არის თავისის ხარჯით განმზადებად სურსათის უმაღლესისა ხელმწიფის ჯარისათვის“.¹²

ამ მეტად მნიშვნელოვანი დოკუმენტიდან განსაკუთრებით საინტერესოა ის ფაქტი, რომ გარსევან ჭავჭავაძე ალა-მაჰმად ხანის ჯარების „არდავილში“ კონცენტრირების დროს, 1795 წლის ივნის-ივლისში, აფიქსირებს ქართლ-კახეთში „შეყრილ სხვა და სხვა ხალხს ჯარათ“. დოკუმენტიდან ჩანს, აგრეთვე, რომ მათ ნაწილს „ჯამაგირი“ ეძლეოდა, ანუ დაქირავებული ჯარი ყოფილა. ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე ცხადი ხდება, რომ 1795 წლის ივნის-ივლისში, ქართლ-კახეთის სამეფო კარს კონტრზომები მიუღია და რუსეთის იმპერიისათვის დახმარების თხოვნის პარალელურად, არმიის მობილიზება მოუხდენია, რომლის ნაწილსაც ჯამაგირი ეძლეოდა, ანუ დაქირავებული ყოფილა. ცნობილია, რომ ქართველ მეფეებს დაქირავებული ჯარი, როგორც წესი, ჩრდილოეთ კავკასიიდან, დაღესტნიდან გამოჰყავდათ.

დოკუმენტის შედგენის დროს ქართლ-კახეთის სამეფოში თუ რა ტიპის და რა რაოდენობის ჯარების კონცენტრაციასთან გვაქვს საქმე, ამის შესახებ გარკვეულ ინფორმაციას გვაწვდის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული 1795 წლის 14 ივნისით დათარიღებული ერეკლე II-ის წერილი აზნაურ ქაიხოსრო მურვანიშვილისადმი. წერილის დასაწყისში საუბარია ყარაბაღის სახანოში გაგზავნილ ალექსანდრე ბატონიშვილის რაზმის ჯარისკაცებითა და სურსათით მომარაგებაზე, ჯამუშების სათანადო აღვილებზე განწესებასა და სხვა საკითხებზე. შემდეგ ერეკლე II აღნიშნავს: „...დ[კო]თის მოწყალეობით ამ ორსაოდ დღეში ან ჩვენ წამოვალთ (ყარაბაღში) ხუთი ექვსი ათასის კაცით და ან ჩვენს შვილს იულონს გამოვისტუმრებთ. ამ ხუთს ექვს ათასს კაცს რომ ვიწერებით ესენი ახლა აქ გზას არიან და დღე დღეობით ემატებიან. ესენი ქართლისა და კახეთის ჯარი არის. ჯერ მთის კაცნი და უცხოს ქვეყნის ჯარები არ მოგვსვლიან. დაბარებულნი არიან და მოველით. და ჯერ ქართლისა და კახეთის ჯარი არცა მესამედი მოსულა და არც მთის კაცნი მოსულან, ჯერ არც იმერლები და არც ლეკები და ჯერ დ[კო]თის მოწყალეობით იმგვარი ამბავი არა არისრა“.¹³

¹² Грамоты и другие исторические документы. Относящиеся до Грузии. томъ II. выпускъ I. Подъ редакціей А. А. Цагарели. СПб. 1898, გვ. 117.

¹³ ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი. Hd-14261.

ლოკუმენტი ერთგვარად განსაზღვრავს 1795 წლის ივნისის შუა რიცხვებში ქართლ-კახეთის სამეფოში ჯარის შეკრების ორგანიზების გეგმებს. ცნობილია, რომ 14 ივნისისათვის აღექსანდრე ბატონიშვილი 1000 კაციანი რაზმით გაგზავნილი იყო ყარაბაღში იბრეიმ ხანის დასახმარებლად, რომელმაც, ამავე წერილის სხვა ადგილიდან ჩანს, შევსება მიიღო. ასე რომ მას დაახლოებით 2000 კაცი ეყოლებოდა. გარდა ამისა, ერეკლე II წერილში აცხადებდა, რომ რამდენიმე დღეში 5-6 ათასკაციანი ჯარს გაგზავნიდა ყარაბაღში მისი ან იულონ ბატონიშვილის მეთაურობით. ერეკლე II-ის განცხადებით, ეს იყო ქართლ-კახეთის ჯარის მხოლოდ მესამედი და კიდევ მოელოდა ჯარს, რომელიც დღითიდღე იკრიბებოდა. გარდა ამისა, „მთის კაცნი“ და უცხო „ქვეყნის ჯარები“ დაბარებულნი ყოფილან და მეფე მათაც მოელოდა. „მთის კაცში“ ერეკლე, რა თქმა უნდა, ქართლ-კახეთის მთიანეთის ანუ თუშფშავ-ხევსურეთს, არაგვის და ქსნის ხეობის ქართველთა და ოსთა ჯარს გულისხმობდა. „უცხო ქვეყნის ჯარების“ შესახებ კი უფრო კონკრეტდება და აღნიშნავს, რომ „ჯერ არც იმერლები და არც ლეკები“ არ მოსულანო. ერთი სიტყვით, ერეკლე II-ის გეგმის მიხედვით, 1795 წლის ივნისში უნდა შეკრებილიყო ქართლ-კახეთის ბარის და მთის მოსახლეობიდან დაახლოებით 15-20 ათასკაციანი არმია. იმერეთის და დაღისტნელთა ჯარის ჩათვლით 1795 წლის ივნისის ბოლოსათვის სამეფო კარი უკვე შეკრებილ და დაბარებულ ჯართან ერთად სულ, დაახლოებით, 25000 კაცის მობილიზებას აპირებდა.

თუ რამდენად შესრულდა ეს გეგმა, ამის შესახებ ინფორმაციას გვაწვდის დარჩი ბებუთაშვილის ერთი კერძო წერილი ვინმე ისაიასადმი. წერილში აღნიშნულია: „ბატონიშვილი აღექსანდრე [ჯარით] ხომ დიდი ხანია გოგჩაზე (სევანის ტბა – ა.თ.) ბრძანდება და ახლაც მისი უგანათლებულესობა ბატონიშვილი იულონ და მუხრან-ბატონი, ამილახვარი, – ეს სარდლები უმაღლესობამ (ერეკლე II-მ – ა.თ.) გამოისტუმრა. არტილერიაც სრული ძალით გამოდგა. ღვთით და უმაღლესობის დოვლათით ვნახოთ რას იმოქმედებს. გუშინ განჯიდან კაცი მოვიდა ჯავათ-ხანისა, რომ ალა-მაჰმად-ხან ყარაბაღში მოვიდაო. ეს საეჭვო არის, სარდალი კი იქნება რომ მოსულიყოს. აქ დიდრონი ჯარები იყრება. პირიქით ლეკის ჯარი სულ ხვალ ან ზევ შემოვა და იმერელიც (სოლომონ II – ა.თ.) ახლა ქართლს მოსული იქნება“ (1795 წლის 30 ივნისი).¹⁴

¹⁴ ს. კაკაბაძე. კრწანისის ომი. თბ. 1991. გვ. 82; დ. პ. პურცელაძე. Грузинская крестьянская грамоты. Составил Д. П. Пурцеладзе. Тиф. 1882, გვ. 61.

ამ დოკუმენტიდან ჩანს, რომ ერეკლე II-ის 14 ივნისის წერილში აღნიშნული გეგმა მართლაც ხორციელდებოდა. დარჩია ბებუთაშვილი ადასტურებს, რომ ერეკლეს იულონ ბატონიშვილი, მემარჯვენე სარდალ ამილახვართან და მემარცხენე სარდალ მუხრანბატონთან ერთად გაუსტუმრებია ყარაბაღში იბრეიმ ხანის და ალექსანდრე ბატონიშვილის დასახმარებლად. ბებუთაშვილი გაგზავნილი ჯარის რაოდენობას არ აკონკრეტებს, მაგრამ ცხადია, ის მართლაც ერეკლე II-ის 14 ივნისის წერილში გაცხადებული ციფრის ანალოგიური იქნებოდა, რადგან ჯარს არტილერია სრული სახით ახლდა. ზოგადად, ქართლ-კახეთის მცირე ჯარი არტილერიას არ ატარებდა. ამავე დროს, ერეკლე II, რომელმაც თითქმის მთელი თავისი შემოსავლები არტილერიის შექმნას მოახმარა და რომელიც ქართლ-კახეთის სამეფოს მთავარ მონაპოვრად ითვლებოდა, მცირე ჯართან ერთად არ გაგზავნიდა და დამარცხების შემთხვევაში მის დაკარგვას არ დაუშვებდა. ამ ფაქტებიდან გამომდინარე, ცხადი ხდება, რომ ერეკლე II-მ ივნისის მეორე ნახევარში ყარაბაღში დამატებითი 5-6 ათას კაციანი ჯარი გაგზავნა. ერთი სიტყვით, 1795 წლის ივნისის ბოლოსათვის ყარაბაღის სახანოს დასახმარებლად ერეკლე II-მ ორ ეტაპად, მინიმუმ, 7000 კაცი გაგზავნა ალექსანდრე ბატონიშვილის, იულონ ბატონიშვილის, ოთარ ამილახვრის და იოანე მუხრანბატონის სარდლობით. იბრეიმ ხანისა და ქართლ-კახეთის გაერთიანებულმა ჯარმა, ბუტკოვის ცნობით, 1795 წლის ივნისში გაანადგურა ალა-მაჰმად ხანის მიერ ყარაბაღის დასამორჩილებლად გაგზავნილი 10 000 კაციანი ჯარი. წერილის ბოლოს აღნიშნულია, რომ ყარაბაღის სახანოში გაგზავნილი ჯარის (7000 კაცი) გარდა, თბილისში „დიდრონი ჯარები“ გროვდებოდა. ბებუთოვის განმარტებით, დაღესტნის ჯარებს სრულად უახლოეს დღეებში მოელოდნენ და იმერლებიც 30 ივნისისათვის უკვე ქართლის საზღვრებში უნდა ყოფილიყვნენ მისულნი. როგორც ვხედავთ, ერეკლე II-ის მიერ 14 ივნისს გაცხადებული გეგმა უტოპიური პერსპექტივა არ ყოფილა და მისი განხორციელება მართლაც დაწყებულია. ივნისის ბოლოსათვის დამატებით ყარაბაღში 5-6 ათას კაცი გაუგზავნიათ და მის გარდა თბილისში „დიდრონი ჯარებიც იყრებოდა“. „დიდრონი ჯარებში“ ბებუთოვი ცხადია 2-3 ათას კაცს არ გულისხმობდა და ის, სულ მცირე, ყარაბაღში გაგზავნილი ჯარის ოდენობის ეკვივალენტური იქნებოდა. წერილის კონტექსტიდან კარგად ჩანს, რომ „დიდრონი ჯარებში“ ბებუთოვი დაღესტნისა და იმერეთის ჯერ კიდევ მოუსვლელ ჯარებს არ გულისხმობდა. ეს „დიდრონი ჯარები“ 14 ივნისისათვის ჯერ კიდევ შეუკრებავი

ქართლ-კახეთის ჯარის და მთის მოსახლეობისაგან უნდა ყოფილიყვნენ მობილიზებულნი. ყარაბაღში გაგზავნილ, დაახლოებით 7000 ჯარისკაცის გარდა „დიდრონ ჯარებში“ თუ ერთი ამდენს ვიგულისხმებთ, ცხადი ხდება, რომ 1795 წლის ივნისის ბოლოსათვის ერეკლე II-ს ქართლ-კახეთიდან დაახლოებით 14-15 000 კაცის მობილიზება მოუხდენია.

ჯარის მობილიზება ქვეყანაში სრული მასშტაბით რომ ხორციელდებოდა, ამას ადასტურებს ის ფაქტიც, რომ ყარაბაღიდან ახლად დაბრუნებული ალექსანდრე ბატონიშვილი უკვე 8 ივლისს მობილიზებას უკეთებს მის მიერვე ყარაბაღიდან ჩამოყვანილ ელებს, ყაზახსა და შამშადილუში.¹⁵

ჯარების სრული მობილიზების ფაქტზე მეტყველებს, აგრეთვე, დ. ფურცელაძის გამოქვეყნებული 1795 წლის ერთ-ერთი დოკუმენტი, რომელიც წარმოადგენს ერეკლე II-ის ბრძანებას გლახა ჭავჭავაძისადმი, სადაც აღნიშნულია, რომ მის საგამგებლო ტერიტორიაზე მსახლობელ თითოეული ოჯახიდან ერთი კაცი უნდა გამოიყვანოს და 30 ივნისს მეფესთან გამოცხადდნენ.¹⁶ ცხადია, ანალოგიური ბრძანებები გაიცემოდა ქართლ-კახეთის სამეფოს ყველა მოურავისა და სამხედრო სამობილიზაციო რეგლისადმი. როგორც ამ დოკუმენტებიდან ჩანს, ქართლ-კახეთის ბარის რაიონებიდან კომლზე კაცის სიხშირით მიმდინარეობდა მოსახლეობის მობილიზაცია.

ერეკლე II-ის წერილში აღნიშნული იყო, ასევე, რომ ჯარებს მოელოდნენ იმერეთიდან და დაღესტნიდან. დადასტურებული ფაქტია, რომ იმერეთის ჯარები ივლისის თვეში მართლაც ჩამოვიდნენ თბილისში და კრწანისის ბრძოლაში 2000 კაციც მონაწილეობდა. თუმცა, სხვადასხვა წყაროები მიუთითებს, რომ ივნის-ივლისში იმერელთა გაცილებით დიდი რაოდენობის ჯარი უნდა მოსულიყო თბილისში. ს. კაკაბაძის აზრით, ყველაზე სანდო წყაროდ უნდა მივიჩნიოთ დავით თუშანიშვილის ცნობა, რომელიც აღნიშნავს, რომ იმერეთის დამხმარე ჯარი 4000 კაცისაგან შესდგებოდა.¹⁷ მარი ბროსეს მიერ გამოქვეყნებულ ერთ-ერთ დოკუმენტში, რომელიც 1795 წლის 18 ივლისით თარიღდება, აღნიშნულია, რომ სოლომონ II, რომელსაც დადიანის წყალობის გამო ვერ გამოჰყვა, ჯარით გორში იმყოფებოდა და 1500 კაცით სარდალი ქაიხოსრო წერეთელი ფცაში იყო მისული და ქართლისაკენ

¹⁵ M. Brosset. Histoire de la Georgie. II Partie. II Livrasion. SPb. 1857, გვ. 550.

¹⁶ Пурцеладзе Д. П. Грузинские дворянские грамоты. Составиль Д. П. Пурцеладзе. Тиф. 1881, გვ. 29,

¹⁷ ს. კაკაბაძე. კრწანისის ომი, გვ. 83.

მიემართებოდა.¹⁸

როგორც ამ დოკუმენტიდან ჩანს, სოლომონ II-ის თანხმლებ ჯარის გარდა ქართლში ქაიხოსრო სარდალსაც მოუყვანია 1500 მოლაშქრე. ერთი სიტყვით, ივლისის თვეში მართლაც 4000-მდე იმერეთის ჯარი უნდა შემოსულიყო თბილისში.

ზემოთ უკვე აღინიშნა, რომ გარსევან ჭავჭავაძის მიერ რუსეთის საგარეო საქმეთა კოლეგიისადმი გაგზავნილ მოხსენებაში აღნიშნულია, რომ ერეკლე შეკრებილ ჯარის ნაწილს „ჯამაგირს“ უხდიდა, რაც შეიძლება დადესტინიდან ჯარის დაქირავებაზე მიგვანიშნებდეს, რადგანაც იმდროისათვის არც ქართლ-კახეთის მოსახლეობიდან მობილიზებულ ჯარს და არც იმერლებს „ჯამაგირი“ არ ეძლეოდა. მარი ბროსეს გამოქვეყნებულ ერთ-ერთ დოკუმენტში, 1795 წლის ივლისში ფიქსირდება დაქირავებული ჯარი, რომელთაც კაცზე 2 თუმანი ეძლეოდათ და ფრანგული თარგმანი მათ „Daouthalabi“-ის ხალხს უწოდებს.¹⁹ („Daouthalabi“ ერთ-ერთი დადესტინელი ბელადის სახელის თარგმანი უნდა იყოს). აგვისტოს დასაწყისში იგივე ხალხი სამხედრო ოპერაციებშიც იღებენ მონაწილეობას. დადესტინელთა დაქირავებული ჯარის ნაწილის, „ჯამაგირით“ გასტუმრებას უნდა ასახავდეს დ. ფურცელაძის გამოქვეყნებული ერთ-ერთი დოკუმენტი, სადაც საუბარია 1795 წლის ზაფხულში 2870 მანეთის „ფარჩის“ და ლურჯი საღებავის ლეკებისათვის გადაცემაზე.²⁰

როგორც ვხედავთ, 1795 წლის ივნის-ივლისში ერეკლე II-ს დაახლოებით 20 000 კაციანი არმიის მობილიზება მოუხდენია. ამავე დროს, ერეკლემ ყარაბაღის ხანს, სამხედრო დახმარებასთან ერთად, 120 000 მანეთი გაუგზავნა.²¹ იბრემ ხანმაც 15 000 კაციანი ჯარის მობილიზება შეძლო. საბრძოლო მდგომარეობაში იყო მოყვანილი ერევნის სახანოც.

როგორც ჩანს, ალა-მაჰმად ხანი მოერიდა ერეკლე-იბრემ ხანის და ერევნის ხანის გაერთიანებული ძალების წინააღმდეგ ბრძოლას. თბილისზე ლაშქრობის ნაცვლად, რისი შესაძლებლობაც მას ივლისში აშკარად ჰქონდა განჯის ხანის უკვე გარკვეული პიზიციის გამო, მან სამი მიმართულებით დაძრა თავისი არმია: ნაწილი შირვანისაკენ, ნაწილი ერევნის ციხისაკენ გაგ-

---

¹⁸ M. Brosset. Histoire de la Georgie. II, გვ. 549.

¹⁹ M. Brosset. Histoire de la Georgie. II, გვ. 550.

²⁰ Д. П. Пурцеладзе. Грузинская крестьянская Грамоты. Составил Д. П. Пурцеладзе. Тиф. 1882, გვ. 60.

²¹ П. Г. Бутков. Материалы для новой истории Кавказа. ч. III. СПб. 1869, гв. 254.

ზავნა, ხოლო ძირითადი ძალებით 8 იენისს შუშის ციხეს მიაღვა და ალყაში მოაქცია. გენერალ გულოვიჩის რეკომენდაციის მიუხედავად, თავის მხრივ, რუსეთის ჯარების დახმარების გარეშე, ვერც ერეკლე II-მ გაბედა იბრეიმ-ხანთან გაერთიანება.

ირანის მმართველი თბილისზე ლაშქრობას განზრახ აჭიანურებდა. არც შუშაზე მიჰქონდა გადამწყვეტი იერიში და ერევანში მყოფ სარდლობასაც უბრძანებდა, რომ, შესაძლებლობის მიუხედავად, არც ერევანის ციხე აეღოთ და არც ხანი დაეპატიმრებინათ.²²

ტაქტიკური თვალსაზრისით ეს იყო აბსოლუტურად მომგებიანი პოზიცია. მან კარგად იცოდა, რომ ერეკლე II ღიძი ხნით ჯარებს ვერ შეინახავდა და დროის გაჭიანურებით საბრძოლო უპირატესობასაც დაეუფლებოდა. ამავე დროს მოადუნებდა ქართველთა ყურადღებას და მათ წარმატების ილუზიას შეუქმნიდა.

ამასობაში ერეკლე II-მ მოლაღატე განჯის ხანის წინააღმდეგ ალექსანდრე და იულონ ბატონიშვილები გაგზავნა. აგვისტოს დასაწყისში მათ განჯა დაარბიეს. ამ ლაშქრობაში დაქირავებული დაღესტნელი მთიელებიც მონაწილეობდნენ.²³

8 აგვისტოს კი ალა-მაჰმად ხანმა შუშის ციხე მიატოვა და უკან დაიხია. ამით შეიქმნა შთაბეჭდილება მისი არმიის სისუსტის შესახებ. ამ ამბავს თბილისში სიხარულით შეხვდნენ. ერთ-ერთი დოკუმენტის ფრანგულ თარგმანში აღნიშნულია, რომ „ალა-მაჰმად ხანმა უკან დაიხია, როგორც ლტოლვილმა (დეზერტირმა), დატოვა რა ორი ზარბაზანი, კარვები, დროშები, სამხედრო აღჭურვილობა, ყუმბარები, ტყვია და ღენთი და გაემართა ხუდაფრენის ხიდისაკენ (მდინარე არაქსის მიმართულებით – ა.თ.)“.²⁴

როგორც ჩანს, აგვისტოს დასაწყისში ალა-მაჰმად ხანის მოჩვენებითმა წარუმატებლობამ თავისი შედეგი გამოიღო და ქართველებმა ძალები მოადუნეს. ამავე დროს, ერეკლე II-ს რუსეთიდან დამაიმედებელი ცნობები მოსდიოდა. გულოვიჩი გამორიცხავდა ირანელთა თბილისზე ლაშქრობას, წინააღმდეგ შემთხვევაში ერეკლეს დახმარებას ჰპირდებოდა. თანაც ზამთარი ახლოვდებოდა. ქართველი სარდლობა დარწმუნდა, რომ სპარსელები ამჯერად თბილისზე

²² Грамоты и другие исторические документы. Относящиеся до Грузии. томъ II. выпускъ II. Подъ редакціей А. А. Цагарели. СПб. 1902, გვ. 94-95.

²³ M. Brosset. Histoire de la Georgie. II, გვ. 550.

²⁴ M. Brosset. Histoire de la Georgie. II Partie. II, გვ. 550.

აღარ მოდიოდნენ და ჯარების დიდი ნაწილი დაითხოვეს. ამ დროს უნდა დაეთხოვათ იმერელთა ის დაჯგუფება, რომელსაც ქაიხოსრო წერეთელი ხელმძღვანელობდა, დაღესტნელები (რომლებიც კრწანისის ბრძოლაში არ მონაწილეობდნენ) და ქართლ-კახეთის ჯარების ნაწილები. ჩვენს მოსაზრებას პირდაპირ ეხმაურება კრწანისის ბრძოლის მომსწრის, თბილისელი სომეხის, სერობ გრიჩის, ნაშრომი „აღა-მაჰმად ხანის მიერ 1795 წლის 11 სექტემბერს დედაქალაქ თბილისის (ფაიტაკარანის) გადაწვის მოკლე ისტორია“, რომელიც კრწანისის ბრძოლიდან რამდენიმე თვეში დაიწერა. წყაროში პირდაპირაა აღნიშნული, რომ ერეკლე II-მ 1795 წლის ზაფხულში თავისი ჯარები დაშალა.²⁵

ერეკლე II-მ მხოლოდ 2000 იმერეთის სამეფოს ჯარი და 2500-მდე საკუთარი ჯარის ნაწილები დაიტოვა ერევნის სახანოში მყოფი სპარსული ნაწილების გასადევნად. ერეკლე II-მ ერევანში ლაშქრობის დროს ყაზახში მიიღო საგანგაშო ცნობა – მსტოვრების მიერ აღმოჩენილ აღა-მაჰმად ხანის წერილში აღნიშნული იყო, რომ სპარსელები ჩქარი სვლით თბილისზე იწყებდნენ ლაშქრობას.²⁶ მოკლე დროში არმიის ხელახალი მობილიზება ვერ მოხერხდა და ერეკლე II მცირე ძალებით დაუპირისპირდა ირანელებს. ერთი სიტყვით, 1795 წლის ივნის-აგვისტოში ჩატარებული თავდაცვითი ღონისძიებების მიუხედავად, აღა-მაჰმად ხანის სწორმა ტაქტიკურმა ნაბიჯებმა და რუსეთის იმპერიის დამახინჯებლმა ქმედებამ ერეკლე II შეცდომაში შეიყვანა და ირანელებთან ომს მოუშზადებელი შეხვდა.

---

²⁵ სერობ რჯინი. აღა-მაჰმად ხანის მიერ 1795 წლის 11 სექტემბერს დედაქალაქ თბილისის (ფაიტაკარანის) გადაწვის მოკლე ისტორია (რუსუდან ჭუბაბრიას თარგმანი). საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე. ენისა და ლიტერატურის სერია. თბ. 1991. №3, გვ. 119.

²⁶ Грамоты и другие исторические документы. Относящиеся до Грузии. томъ II. выпускъ I. Подъ редакціи А. А. Цагарели. СПб. 1898, გვ. 96-97.

Apolon Tabuashvili

**DEFENSIVE MEASURES OF KARTL-KAKHETI KINGDOM
AGAINST
PERSIAN ONSLAUGHT IN JUNE-AUGUST 1795**

Summary

Presented paper deals with the period before Krtsanisi battle which took place in the 10th -11th september, 1795. the Georgians attempted to organize measures for prevention of Persian onslaught. sovereign of Iran trying to invade eastern Georgia was Agha Muhammad Khan Qajar. As seen from the different sources, in June 1795, king of Kartl-Kakheti Erekle II started the mobilization of his army and towards the midst of July numerous army of Kartl-Kakheti together with troops from Imereti Kingdom and mountainous regions of Dagestan were assembled. After that, the events were as follows: in August 1795 Agha Muhammad Khan had retreated from the Shusha castle (which was probably the tactical manoeuvre). That event was reckoned to be the success by Georgian commanders. They disbanded the major part of the army. But in the end of August the Iranian ruler started marching towards Tbilisi with rush. Erekle II was unprepared, he had only 5000 men-in-arms in his command, that was one of the main reasons of Georgians' failure at Krtsanisi battle.